

נריה גוטל

שו"ת תלמידות עם מו"ר הגאון הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל

בשנת תשס"ד יזמתי מפגש של קבוצה חשובה מתלמידותיי עם מו"ר הגרא"א כהנא שפירא זצ"ל. למרות סדר יומו העמוס הרב נעתר לבקשתי ולקראת המפגש הכינו התלמידות מגוון רחב של שאלות, מהן אמוניות מהן הלכתיות, מהן ציבוריות מהן פרטיות, וכדרכו השיב הרב על הכול, דבר דבור על אופניו ובנועם. בתום השיחה שערכה כשעה ומחצה ביקשתי מהרב שחלק מתשובותיו יועברו גם בכתב, ואף לזה הרב נענה. כעבור זמן מה, ובסיוע בנו הרב יעקב יבלחטו"א, הועבר אלי המכתב שלהלן. אקדים ואומר שמאחר שלפנינו רק "השורה התחתונה" ולא פריסה מליאה של המקורות וההנמקות, יש להיזהר מעריכת "דימוי מילתא למילתא" מן האמור כאן על מקרים דומים, וכמאמר הגמרא (בבא בתרא קל ע"ב): "אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה; שאל ואמרו לו הלכה למעשה ילך ויעשה מעשה ובלבד שלא ידמה", וכדברי ר' יוחנן לרב אסי (שם): "לא תעבידו עד דאמינא הלכה למעשה".

מעט רקע לשאלות ולתשובות:

א. מחקר ביולוגי: שימוש בחלקי אבר מן המת

השאלה הראשונה נשאלה על ידי דוקטורנטית מן המחלקה לביולוגיה באוניברסיטת בר אילן אשר כחלק מעבודתה הייתה צריכה לערוך ניסויים מדעיים בחלקים קטנים של שרירים מן המת למטרות רפואיות. ברי שאין מדובר במצב שבו "חולה לפנינו", אף ברי שאין מדובר בהליך ודאי של ריפוי אלא לעת עתה רק בשלב ניסויי. כן צריך להדגיש שמדובר בחלקים קטנים של שריר ולא איבר שלם, ומדובר דרך כלל באיבר של מת יהודי. נשאל אפוא הרב אם יש להתיר את הניסוי, לשוללו או להגבילו. לא זה המקום להרחיב בעניינו של איסור ניוול המת, אף לא לסקור את הספרות התורנית הענפה שהתפרסמה במאות השנים האחרונות – מהנודע ביהודה (תניינא, יו"ד סי' רי), והחתם סופר

(יו"ד סי' שלו) ועוד – בעניינם של ניתוחי מתים.¹ אך נדגיש שרוב הפוסקים אסרו על ישראל לנתח בפועל את המת כאשר הצורך הוא לימודי, ולא התירו אלא צפייה בניתוח הנעשה על ידי אחרים. המקרים שבהם התירו לישראל לנתח בפועל היו בעיקר מקרים טיפוליים, כאשר בירור סיבת המוות נצרך אם לחולה ואם למחלה שלפנינו, אם למצער לחולה עתידי, וכן כאשר קיים חשש למחלה מדבקת וכדומה, מה שלכאורה אינו עניין ישיר לנדון דידן.

בהיתרו של הרב, המובא להלן, יש חידוש לא מבוטל. לדידו, העובדה שהניסוי אינו נעשה בכדי אלא במטרת-מכוון רפואית, הרי גם זה לא גרע משכלול הטיפול הרפואי בחולה עתידי. דומה שסברתו היא זו: נכון שהניסוי עלול שלא להצליח ואז השימוש לא תרם לשיפור הטיפול הרפואי, ואולם האפשרות הסבירה, ובוודאי המקווה, היא שהניסוי יצליח, ואין לכתחילה כחלוקה דרכו של מחקר רפואי – ניסוי, הכולל כישלונות, כחלק ממערכת המובילה בסופו של דבר להצלחות. די בכך כדי להתיר. יחד עם זאת, הרב מוסיף ומדגיש תנאי אחד: מה שלא נצרך לניסוי וההלכה מחייבת קבורתו, אם משום שיעורו ואם משום היותו חלק ממת שכבר נקבר, ייקבר.

ב. לימוד תורה בהעמקה לנשים

השאלה השנייה נשאלה על ידי משפטנית מצטיינת אשר ביקשה לברר את היקפו ובעיקר את עומקו של לימוד תורה המותר לה. כידוע, גם סוגיה זו נדונה זה כבר, ובעיקר בעת החדשה, על ידי רבים מהפוסקים, ולא זה המקום לשוב ולהרחיב בעניינה.² דבר אחד חשוב להדגיש: נכון הוא שלא מעט פוסקים, בעת החדשה, התירו לימוד תורה שבעל פה, למצער חלקית, לנשים, ובפרט לאותן שחשקו בכך מסיבות ראויות, ואולם רוב המכריעים כך מיקדו את היתר לימוד תורה שבעל פה לפן המוביל להלכה למעשה ונמנעו מלצדד בלמדנות מופשטת.

1 סיכומי דברים תמציתיים בעניין ניתוח המת ראו אצל א' שטיינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ד, ירושלים תשנ"ד, טור 528 ואילך ובייחוד טור 564 ואילך.

2 סיכומי דברים תמציתיים בעניין לימוד תורה לנשים ובסיס היתר ההרחבה ראו אצל נ' גוטל, "תלמוד תורה לנשים: הלכה בהשתלשלותה ובהתהוותה", טל לישראל: פרקי חינוך לבת – ספר זיכרון לבנות משפחת חטואל הי"ד, מרכז שפירא תשס"ה, עמ' 41-64.

גם הרב, במאמר שפרסם בעבר,³ הנחה בכיוון דומה. תמצית דבריו שם הייתה כי אפשר ללמד נשים תורה שבכתב, תרי"ג מצוות ויסודותיהם באופן כללי, וכן פרשנות תורה שבכתב הבאה ממעיין תורה שבעל פה, ובהרחבה דינים ומצוות שהיא חייבת בהם. כך גם משניות, בעיקר מסכתות שאם תלמד אותן תדע לשמור יותר טוב את המצוות, כסדר מועד וכו' וכן משניות הנוגעות לחיזוק האמונה. כל אלה צריך ללמד. הגבלה יחידה הוטלה (שם) על לימוד שמצריך עמל רב ויגיעה, ריכוז ועיון מעמיק. צוין (שם) היתר לבת הלומדת בעצמה, ויותר מכך לבת גדולה שכבר ניכרת לטובה בהנהגתה. הודגש כי כאשר נשים לומדות תורה שבעל פה יש לחתור למיצוי פסק ההלכה למעשה, ולא לצד הפלפולי. ושוב: ככלל עיקר ההדגשה צריך להיות על פסק ההלכה למעשה ובוודאי על החלקים המביאים ליראת שמים ולאמונת חכמים.

נשוב לנדון דידן. כאן השאלה נסבה מפורשות על לימוד בהעמקה למדנית ומופשטת, "קצות החושן" ו"נתיבות המשפט", ר' עקיבא איגר ור' חיים מבריסק וכו' וכיו"ב. במהלך הצעת השאלה הדגשתי לרב כי היכרותי האישית עם השואלת מחייבת אותי לומר כי לצד כישוריה האינטלקטואליים, היא נשואה לתלמיד חכם, היא בעלת משפחה ולימודה אינו בא על חשבון ניהול הבית, וכן שרצונה בלמידה מעמיקה זו נעשה ממניעים חיוביים של רצון להתגדל בידיעת התורה. אחר ששמע הרב את מלוא הנתונים הוא הורה חד משמעית כי במקרה כזה "אין כל הגבלה ללימוד תורה שבעל פה בצורה יסודית", היינו הצורה המעמיקה ביותר, להוציא סייג אחד – זמנו של הרב המלמד... ברם לעצם העניין מותר בשופי.

ג. לימודי חול: ישיבה "קטנה" או ישיבה תיכונית

השאלה השלישית נסבה על בחירת מקום לימודים, אם להעדיף ישיבה המתרכזת כולה בלימודי קודש או להעדיף דווקא ישיבה המשלבת גם לימודי חול. אף נושא זה נדון בהרחבה זה כבר, מקדמת דנא ועד היום, במסגרות רבות,⁴ כולל גם על ידי הרב עצמו.⁵ מורכבות השאלה מתעצמת אצל מי שמעמיד

3 הרב א"א כהנא שפירא (זצ"ל), "יסודי דינים הנוגעים לבנות", בתוך: ב"צ רוזנפלד (עורך), האישה וחינוכה, כפר סבא תש"ם, עמ' 39-45; "לימוד תורה לנשים", מורשה, ירושלים תשס"ה, עמ' נא-סג.

4 דוגמה מסכמת ראו בספרו של פרופ' י' לוי, שערי תלמוד תורה, ירושלים תשמ"ז, שערים ו-ז, עמ' רו-שנ; בתוככי ממסד ציוני-דתי ראו את ההתדיינות בחוברות צהר א (תש"ס)

את לימוד התורה כמחויבות דתית ראשית וראשונה במעלה תוך שאינו מזניח את החשיבות, ולו גם המשנית, של ידיעת מדעי החול הכלליים. מן הידועות שיש אשר נקטו בשאלה זו תשובה אחידה לכולם, או למצער לרובם-ככולם: לימודי קודש ורק קודש לכול, או לימודים משולבים במינון כזה ואחר לכולם. לעומתם יש שהעמידו את הממד האישי כגורם מכריע, בחינת "אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ" (עבודה זרה יט ע"א). נשאלת השאלה כיצד לוודא שההתאמה אכן ראויה ומדויקת ואינה מוטה הילך והילך משום רצונות אישיים גלויים וסמויים.

בתשובה לשאלה זו הרב מבהיר כדבר ברור ומקדמי שהכרחי להרבות תורה ולגדל תלמידי חכמים. יחד עם זאת הוא מוסיף שהכרחי לא פחות להתחשב בכישוריו ובנטייתו של הלומד עצמו ואינו דומה פלוני לאלמוני. אשר לדרך שבה תיבחן אמיתות ההתאמה והיותה "נקייה", ובכך זו צריכה להיעשות בדרך של היועצות עם אדם שמוקיר תורה מזה ושמכיר את הלומד מזה. רק היועצות כזו, על אף מורכבותה, עשויה לתת מענה הולם.

ד. יציאה מהארץ לביקור חולים

השאלה הרביעית נבעה מחוליה של אישה אשר סבלה סאת ייסורים קשים ונשאה בהם בגבורה נדירה. חלק לא מבוטל מטיפוליה נעשה בחו"ל ולקראת אחד מהם היא ביקשה במיוחד מאחת מחברותיה ללוותה במסעה זה. אותה חברה נולדה בארץ, מעולם לא יצאה לחו"ל, ולא במקרה. מאז עומדה על דעתה היא מקפידה על כך ו"אזכיר דארץ ישראל" מלווה אותה על כל צעד ושעל. היכרותה עם החולה הייתה היכרות ממושכת ולא בכדי התבקשה דווקא היא ללוותה.

אף בנדון זה צריך לומר שהנושאים אינם חדשים: לא סוגיית היציאה לחו"ל בכלל, אף לא היציאה לצרכים המותרים – יותר או פחות;⁶ הוא הדין מצוות ביקור חולים כחלק ממחויבות החסד.⁷ לבה מכל מקום נקפה והיא ביקשה את

ושם ט-י (תשס"ב); וראו נ' גוטל, "המבדיל בין קודש לחול": טללי אורות יב (תשס"ו), עמ' 275-297.

5 הרב א"א כהנא שפירא (זצ"ל), "שאלות בענייני חינוך – ישיבות תיכוניות", מורשה, הני"ל, עמ' רח-רי.

6 ראו אנציקלופדיה תלמודית, ב, טור רכד; השוו תחומין ט (תשמ"ח), עמ' 257-265 לעומת תחומין כ (תש"ס), עמ' 399-411.

7 ראו אנציקלופדיה תלמודית, ד, טורים קנח-קנט.

הכרעת הרב (אולי לא למותר לציין שהרב עצמו לא יצא חו"ל, מיום לידתו ועד ש"כפו עליו הר כגיגית" עם מינויו לרב ראשי). הכרעת הרב הייתה שאם אכן המצווה אינה יכולה להיעשות בידי אחרים, לפי שזה "צורכה" של החולה לפי הגדרתה-היא, והרי "לב יודע מרת נפשו" (משלי יד, י; יומא פג ע"א), הרי היציאה מותרת, "והקב"ה ישלח דברו וירפאם".

הרב אברהם שפירא[הרב הראשי לישראל]
ראש ישיבת מרכז הרב

בס"ד

טבת תשס"ד

לכבוד
ידידנו היקר הרה"ג רבי נריה גוטל שליט"א

השלום והברכה,

במענה לשאלותיהן של תלמידותיך, להלן תשובותי בקיצור, ובהזדמנות נוספת נפרט בל"ג מקורותיהן, ומרוב טרדותי עוכבה תשובתי עד כה.

א. בנוגע למחקר בביולוגיה – תוך שימוש בחלקי שריר קטנים וכו'.

נ"ל, כי אפשר לעשות מחקר זה, לתועלת ריפוי החולים, בתנאי שמה שלא צריך לשימוש, יקבר, במקום שההלכה דורשת זאת.

ב. בנוגע ללימוד תורה לנשים בימינו.

לדעתי, אין כל בעיה של הגבלה ללמוד תושבע"פ בצורה יסודית, לפי מגבלות הזמן שלך, וע"פ משי"כ במכתבך.

ג. בנוגע לשאלת לימודי חול וכו', ישיבה קטנה – ותיכונית.

לדעתי, תלוי בכשרון ובנטיה של התלמיד. ויש להתייעץ בזה עם תלמיד-חכם המחנך ומכיר את התלמיד. ובודאי שיש להרבות בתורה ולגדול ת"ח.

ד. יציאה מהארץ לביקור חולים.

נ"ל, כי יציאה לצורך ביקור"ח, אם אכן יש ענין שדוקא את תבקרי אותו, מותר. והקב"ה ישלח דברו וירפאם.

בברכה נאמנה,

ויח"ר שתזכה להגדיל תורה ולהאדירה

הרב אברהם שפירא

